

er³² toch niemand meer twijfelt? Hierop valt te antwoorden met het onloochenbare feit dat, nadat eerst de hervormden ermee gevoed werden, thans, via het *Liedboek der Kerken*, gezang 292, alle Nederlandse protestanten de gedachte opgedrongen krijgen dat Da Costa "de leer eener eindelijke zaligheid van alle menschen", ja van de geest van 't kwaad zelf verbreid zou hebben. En . . . hij hééft het gedaan, maar alleen toen hij nog op weg was naar het christendom en - hoewel kennelijk bezig met Genesis - de Bilderdijskiaanse diepten van zijn eigen jodendom nog niet gepeild had. In zijn *Poezy* van 1821 en 1822 had Da Costa in het tweede deel "Een Tooneel van Lord Byron's Cain, vrij gevolgd en met oorspronkelijke reien doorvlochten" gepubliceerd³³. En hier was het niet bij gebleven, want in 1847 had hij - men mag aannemen: uit geldgebrek - in een heruitgave toegestemd. Met een Voorbericht waarin hij zich niet voor de vorm maar wel voor de inhoud van zijn vroege poezy verontschuldigt en deze zelfs herroept, trachtte hij het eventuele kwaad te keren³⁴, maar intussen kon het Nederlandse publiek opnieuw kennis nemen van wat de jonge Da Costa aan zijn lier had ontlokt. Dit zou blijken - maar vatten wij eerst samen. Scholten, door het idealisme aangeraakt theoloog, trachtte een eigentijdse vertolking van de gereformeerde theologie te geven onder het motto: wij zijn van Gods geslacht. Jezus was slechts gradueel van ons verschillend; zoals hij was zouden wij worden. Het zijn werd hierbij volstrekt geestelijk bepaald, en dus ook de eschatologie. Geen aards rijk maar een geestelijke reiniging, een ontworsteld zijn aan de zinnelijkheid was het einddoel. Een spiritualistisch-georiënteerde Schriftkritiek begeleidde noodzakelijkerwijze dit stelsel.

Dit was het volstrekte tegenbeeld van wat Da Costa zich via de school van Bilderdijs had eigen gemaakt. Een diepe eerbied voor het verleden waarin hem en zijn volk dubbele adelsbrieven waren uitgereikt: als Israëliet en als Portugees, bepaalde zijn denken. Hierin was de bijbel een onwraakbaar document, dat als getuigenis Gods juist aangaande dat verleden de heerlijke toekomst van een concreet Godsrijk garandeerde. Vandaar afwijzing van elke Schrift-

32. Jacob Meijer, *Isaac da Costa's weg naar het Christendom. Bijdrage tot de geschiedenis der Joodsche problematiek in Nederland*, diss. G.U. Amsterdam 1941, z.pl.: Jaap Meijer, *Martelgang of Cirkelgang. Isaac da Costa als Joods Romanticus*, Paramaribo 5715/1954.

33. J. P. Hasebroek (ed.), *Da Costa's Kompleete Dichtwerken* II, Arnhem 1870, 96-115.

34. *Kompleete Dichtwerken* IV, 213-216.